

OCHRANA VERSUS OCHRANA

ANEB PROČ JE (TAKÉ) DOBRÉ ROZUMĚT CIZÍM JAZYKŮM

PETR ROTH

KDYŽ SE V LETECH 1830 - 1831 VÝZNAMNÝ PŘEDSTAVITEL ČESKÉHO OBROZENÍ - SLOVENSKÝ EVANGELICKÝ KNĚZ JAN KOLLÁR - A CHORVATSKÝ BUDITEL LJUDEVIT GAJ SCHÁZELI VE VÍDNI K TVORBĚ SPOLEČNÉ ČESKO-CHORVATSKÉ GRAMATIKY, NEMOHLI TUŠIT, JAK KURIÓZNÍ DOPAD A V JAKÉ OBLASTI BUDE JEDNOU JEJICH PRÁCE MÍT. ZATÍMCO TOTIŽ CHORVATŠTINA DÍKY GAJOVĚ PANSLAVISTICKÉ ORIENTACI PŘEJALA Z ČEŠTINY, V TÉ DOBĚ JAZYKA VÝVOJOVĚ POKROČILEJŠÍHO, ZEJMÉNA CO SE TECHNICKÝCH POJMŮ TÝKÁ, ZNAČNÉ MNOŽSTVÍ TERMÍNŮ, V OBRÁCENÉM SMĚRU, TJ. Z CHORVATŠTINY DO ČEŠTINY, ŽÁDNÝ PODOBNÝ PROCES NEPROBĚHL. A TAK ZŮSTALA TEHDY VYSPĚLEJŠÍ ČEŠTINA NAVŽDY OCHUZENA O DŮLEŽITÝ VÝRAZOVÝ PROSTŘEDEK JIŽNÍCH SLOVANŮ, JEHOŽ NEDOSTATEK SE PROJEVIL AŽ O MNOHO DESETILETÍ POZDĚJI V OBORU, O KTERÉM V ONĚCH OBROZENECKÝCH DOBÁCH NEBYLO ANI POTUCHY - V OCHRANĚ PŘÍRODY. A PRÁVĚ ČESKÁ OCHRANA PŘÍRODY NA TO PO TĚMĚŘ DVOU STALETÍCH DOPLÁCÍ DALEKO VÍCE, NEŽ SI TO VĚTŠINA Z NÁS VŮBEC DOKÁŽE UVĚDOMIT.

RNDr. PETR ROTH, CSc.

Působil jako vedoucí správy CHKO Kokořínsko a poté na Ministerstvu životního prostředí v oblasti ochrany přírody, kde od roku 1998 odpovídal zejména za naplňování povinností, spojených s přípravou na vstup do EU. Od 2010 nezávislý konzultant se zaměřením na Naturu 2000, územní ochranu, monitoring a reporting.

Pracuje především v zemích západního Balkánu.

„CONSERVATION“ NENÍ JEN „OCHRANA“

O čem je řeč? Osvětleme si naznačený problém nejprve na příkladu z jazyka pro západní civilizaci nejvýznamnějšího - angličtiny. Každý, koho povolání nebo koníček přivede ke čtení anglicky psaných ochranných dokumentů, brzy narazí na dva pojmy, uváděné často jeden vedle druhého: „protection“ a „conservation“. Podíváme-li se do běžného „papírového“ nebo internetového slovníku, zjistíme, že překlad bývá v obou případech totožný: „ochrana“. Neinformovaný čtenář, ale bohužel často i povrchní překladatel, si tedy pomyslí něco o hlouposti Anglosasů a jejich podivné zálibě ve zbytečném zdvojování pojmů, a namísto původní formulace „protection and conservation“ prostě v české verzi uvede jediný ekvivalent - „ochrana“. Většinou vůbec netuší, že v tom okamžiku připravil český překlad minimálně o 50 % informace,

obsažené v anglickém originálu: tam totiž **termíny „protection“ a „conservation“ označují dva výrazně (a někdy zcela) odlišné pojmy, jejichž záměna úplně mění smysl daného textu.** Stejně tak je na tom němčina, naši západní kolegové také rozlišují mezi „Schutz“ a „Erhaltung“, a i jihoslovanští ochránáři přesně vědí, proč odlišují „zaštitu“ od „očuvanja“. Pouze naše ochranná obec, resp. její většina a pozor, hovořím o nezanedbatelném počtu několika tisíců lidí z oboru, žije díky tomu, že čeština pro výše uvedené dvojice pojmů nemá než jediný výraz „ochrana“, v blahé nevědomosti o těchto rozdílech¹. Nejenže tím občas nechtěně vyvolává konflikty s pracovníky jiných resortů i s veřejností, ale dokonce často ani správně nechápe smysl a zdůvodnění své vlastní práce.

Termín „ochrana“ je totiž v češtině pojmem, který se samotnou svou podstatou vymezuje oproti okolí, často až výslovně

¹ Čtenář znalý poměrů v Evropě může namítnout, že podobně je na tom např. polština, ruština a pravděpodobně i řada dalších indoevropských jazyků. Cílem tohoto pojednání však není srovnávací lingvistická studie, ale vyzdvíhnutí praktických výhod, které přináší schopnost určitých jazyků odlišit dva základní specifické přístupy k ochraně přírody, a odvození případného ponaučení pro ochranu přírody u nás.

nepřátelsky: chráníme někoho a něco *před* něčím a *proti* něčemu (tj. vymezujeme se *proti nějaké hrozbě*). **Ve slově „ochrana“ není pozitivní, aktivní obsah, je to vždy jen obranná reakce proti faktickému nebo předpokládanému útoku.** Stejný význam má výše zmíněný pojem „protection“, „Schutz“, „zaštita“. Ve vztahu k ochraně přírody má a bude mít tento význam stále své opodstatnění, avšak jeho poměr vůči tomu, co v naší mateřtině chybí, tedy pozitivní „ochraně“ přírody, se všude ve světě i u nás stále zmenšuje. V mnoha případech jeho místo již dávno zaujal onen v češtině neexistující pojem, odpovídající termínu „conservation“, „Erhaltung“, „očuvanje“ – **tedy aktivní cíle-ná péče o území, druhy, stanoviště či ekosystémy, kde na prvním místě není něčemu „zabránit“,** ale naopak něco „podpořit“, „zlepšit“, „zajistit dlouhodobou kvalitu“, a v určitých případech také záměrně *nezasahovat*. To ovšem my nejenže neumíme jednoduše a výstižně pojmenovat, ale mnohdy ani nechápeme zásadní rozdíl mezi těmito dvěma často protichůdnými přístupy, které označujeme stejným výrazem. A tak jsme např. již třetí desetiletí svědky pro nás nepochopitelné nedůvěry většiny lesníků vůči ochranářům tvrdícím, že je zapotřebí „chránit“ lesní chráněná území, vzniklá z 99 % právě činností lesníků. Ochranař má na mysli „aktivní péči“, ale pro lesníka to naprosto logicky vyznívá, že území mají být „chráněna“ proti nim, jejich tvůrcům a manažerům. Ještě ve 21. století vedeme (zejména v kvazipolitické rovině) nesmyslné diskuse o tom, zda v rámci „ochrany přírody“ máme u nás nechat, byť na zcela zanedbatelných rozlohách, „řádit“ přírodní procesy. Nezasahování (ať již proti dřevokaznému hmyzu, přirozenému zmlazení křivými semenáčky nepocházejícími ze žádné certifikované školky či třeba proti podivným a nepochopitelným aktivistům) nemůže být přeci žádnou „ochranou“. Vždyť „ochrana“ musí být aktivní, aby nepřítel nestačil nabrat dech! Na druhé straně již od roku 1993 ročně „utrácíme“ stamilióny korun na péči o velkoplošná zvláště chráněná území,

kteřou nazýváme – jak jinak – též „ochranou“, nanejvýš s cudným přívlastkem „aktivní“ nebo „řízenou“. Podobně také víme, že většina našich skutečně kriticky ohrožených druhů zcela bezpečně v dohledné době vymře, budeme-li je „chránit“ jen tím, že je vyjmenujeme ve vyhlášece a opatříme výhrůzkami za porušení zákonných zákazů, přestože jejich jedinou šancí ve skutečnosti je, že začneme aktivně „manažovat“ - udržovat a kde je to nutné a možné, znovu vytvářet jejich biotopy – což je ale *de iure* zase „ochrana“.

„CONSERVATION“ NENÍ JEN „PÉČE“

Proč vlastně vznikl tento článek? Čtenář jistě poznal, že nejde o kritiku obrozenců; i kdyby byli „vinní“, nijak nám to dnes nepomůže. Mým záměrem je vysvětlit, že bychom se s popisovaným češtinářským handicapem měli konečně vyrovnat tak, že si v prvé řadě v ochranářské obci, sami mezi sebou vysvětlíme, co vlastně znamená „ochrana přírody“ v současném světovém pojetí, co z toho potřebujeme aplikovat v naší zemi a jak to budeme provádět. Musíme si uvědomit, že **„ochrana přírody“ je kombinací dvou přístupů, které jsou stejně důležité** (být mají velmi odlišné proporční zastoupení), **ale nesmějí se navzájem zaměňovat.** První přístup, klasická územní i druhová „ochrana“ (zejména 19. století a první polovina 20. století), je postup, při němž s pomocí právních předpisů a správních a administrativních aktů vytváříme rámec pro *zamezení ničení a poškozování hodnot*, které jsou předmětem zájmu oboru ochrana přírody. Stanovíme-li, že druh zařazený ve vyhlášece nesmí být zničen a jeho jedinci zabijeni, ani že chráněné území nesmí být poškozováno, vytvořili jsme základní rámec, který umožňuje naplňovat pojem „protection“ - tedy bránit tomu, aby jednotlivci či společenské skupiny tyto ochranářské a často i kulturní hodnoty beztržně poškozovali a ničili. Pro některé fenomény je tato forma „ochrany“ dostatečná – jmenujme například geomorfologické jevy, které

jsou předmětem ochrany ve stovkách našich zvláště chráněných území. Pro většinu předmětů zájmu ochrany přírody to však je rámec naprosto nepostačující – jejich udržení v čase vyžaduje druhý, aktivní přístup, tedy „conservation“, Chceme-li mluvit „česky“, nabízí se určitý ekvivalent v podobě termínu „péče“, ale pozor – tento termín jednak není přesný, jednak v sobě ukrývá jedno z nebezpečí, na která jsem skrytě upozornil již výše. Pod „péčí“ si totiž naprostá většina z nás představí *aktivní konání, cílenou činnost.* A to je právě jedním z problémů české ochrany přírody: anglické „conservation“ totiž v sobě zahrnuje všechny možné typy „péče“ - řekněme raději managementu - od aktivních zásahů několikrát ročně na antropogenně vzniklých stanovištích (např. kosení, mnohaměsíční pravidelná pastva, občasně řízené vypalování určitých biotopů apod.) až po naprostou bezzásahovost v územích, ponechaných „napospas“ přírodním procesům. V angličtině se totiž termín „management“ používá nikoli jako u nás převážně pro kosení trávy a vyřezávání náletu (nyní záměrně zjednodušuji), ale ve smyslu „nakládání s územím/druhem“ v souladu se stanovenými cíli ochrany – takže nulový management (=bezzásahovost, přírodní procesy a dynamika) je také tím „správným“ managementem, na nějž ovšem vůbec „nesedí“ český termín „péče“³.

CO TEDY MÁ BÝT „CONSERVATION“ V PRAXI?

Jak na popsané problémy reagovat? Uvnitř ochranářské obce bychom se měli naučit používat spojení „ochrana území/druhů“ v co nejmenší míře (s výjimkou formálních a legislativních textů). Uvažujeme-li o potřebě zachovat v čase v určité (námi stanovené) kvalitě (chráněná) území, druhy, biotopy či ekosystémy, neměli bychom říkat, že naším cílem je „chránit je“.

Místo toho bychom měli co možná nejrychleji začít nahrazovat oblíbené, ale prázdné a zavádějící sloveso „chránit“ formulacemi, které konkrétně popíší,

² Ve skutečnosti je situace ještě o něco složitější. Existuje mnoho druhů angličtiny a mnoho různých ochranářských směrů, které vykládají obsah pojmu „conservation“ odlišně, resp. šíře. Velmi často se proto můžeme setkat i s vysvětlením, že „conservation“ = „protection + management“. V tomto pojetí zahrnuje „conservation“ celou ochranu přírody, jak onu „pasivní“, úřední - legislativní/správní/administrativní, tak i aktivní management ve výše uvedeném smyslu, od managementu nulového až po intenzivní celoroční. Ovšem již samotná skutečnost, že původní „pasivní“ ochrana přírody 19. století (=protection) je v tomto pojetí plně podřazena dominantnímu pojmu „conservation“, tedy aktivní péči o přírodu, naznačuje, že poměr mezi „pasivním“ a „aktivním“ přístupem se ve světě již dávno silně vychýlil ve směru aktivní péče, což je jen dalším argumentem, proč se co nejvíce vyhýbat užívání samou svou podstatou pasivního termínu „ochrana“.

jaké jsou naše (ochranářské) cíle a jak jich chceme dosahovat – za předpokladu, že jsme si tyto cíle vůbec definovali. Několik příkladů pro inspiraci uvádím dále.

Začněme u druhů: „ochrana“ nadějně se šířícího vlka je přeci něco zcela jiného než „ochrana“ xylofágních druhů hmyzu. Naučme se tedy říkat (a začněme o tom diskutovat s veřejností včetně představitelů resortů a skupin, jimž se to někdy vůbec nebude líbit), že pro *udržení* určitých druhů potřebujeme buď „wilderness“, divočinu, nebo alespoň rozsáhlá území, kde nebudeme dělat nic, co by jedince těchto druhů nadměrně rušilo či zabíjelo (což vůbec nemusí být v rozporu s ekonomickým využíváním krajiny). Pojmenujme ovšem takové druhy a ujasněme si nejprve sami mezi sebou, co a kde vlastně chceme. Jak pro severočeské smečky vlků, tak pro tři slovenské medvědy, příležitostně navštěvující Beskydy a Javorníky, plně postačí *ochrana v podobě zákazu lovu*, garantovaná předpisy o myslivosti – tyto druhy opravdu „chráníme“ tím, že je nestřelíme, o moc víc v našich podmínkách nepotřebují. Problém vzniká až ve chvíli, kdy stavitelé dálnic – ovšem na základě požadavků státní ochrany přírody – nechávají pro medvědy a vlky za miliardy budovat ekodukty přes dálnice v místech, kde jejich areál nikdy nebude, protože tam nebyl již ani v době, kdy vymřeli Přemyslovci! Je toto opravdu „ochrana velkých šelem“? Někdy se mi nedaří zařadit takové požadavky ani pod „protection“, ani pod „conservation“...

Jiný příklad: pokoušíme se (rozhodně nelze říci, že zrovna úspěšně) prosadit lesní pastvu, obnovu středního lesa či řízené vypalování biotopů jako nástroj „ochrany“ řady druhů hmyzu. Napadlo nás někdy, že např. hasiči nám nemohou rozumět, když v rámci „ochrany“ chceme podporovat to, co z jejich pohledu je „žhářství“, a že by možná stačilo jen změnit slovník? Proč neříkat, že nám jde o *udržení, zachování*, případně dokonce *namnožení*

(specifickými metodami) druhů, které historicky patří do naší přírody, ale současné způsoby hospodaření by vedly k jejich vyhubení, a nevyhnout se tak „ochraně“? A co naše chráněná území? Mám pocit, že i když jde o tradiční „úhelný kámen“ naší ochrany přírody, můžeme zde narazit ještě na daleko větší problémy. Řada ochranářů totiž – jak ukazují mimo jiné i poznatky z uplynulých setkání Fóra ochrany přírody – často necítí potřebu definovat předměty a cíle ochrany jednotlivých území (možná proto, že to náš zákon nikdy nepožadoval?): prostě „chráníme“ území jako takové, ať se v něm nachází, co chce. Pokud nějaký (oficiálně nedefinovaný) předmět ochrany zanikne, ať již z jakéhokoli důvodu (a nezřídla díky zanedbání povinností ze strany ochrany přírody), vždy se v území najde něco jiného „cenného“, co lze „chránit“ – hlavně nedefinovat, k čemu takové chráněné území vlastně máme! To ovšem není ani „protection“, ani „conservation“, ani „ochrana přírody“, ale neomluvitelná zvláště. Takto se může chovat zahrádkář, ale je naprosto nepřijatelné, aby se takový přístup vydával za veřejný zájem (jímž ochrana přírody ze zákona je). Nikde v kulturním světě se chráněná území nechrání pro sebe sama, ale vždy mají konkrétní předmět a cíl ochrany. Vše, co se v územích a s územími dělá (nebo tam, kde doporučujeme přírodní procesy, záměrně nedělá), se k těmto předmětům a cílům musí vztahovat – a pokud se cíl nedaří naplnit či dokonce předmět ochrany zanikne, je nutné „ochranu“ takového území rychle přehodnotit. Což by například vyžadovalo, aby povinnou součástí každého plánu péče před přípravou jeho aktualizace bylo vyhodnocení účinnosti jednotlivých opatření v předcházejícím deceniu – což by ovšem zase vyžadovalo průběžný monitoring stavu předmětů ochrany...

A abych skončil tam, kde jsem tuto úvahu začal, tedy v jihoslovanských zemích: mnoho našich ochranářů pravděpodobně překvapí fakt, že ve státech bývalé Jugos-

lávie, zrovna tak jako ale např. v Německu, se péče („conservation“) přinejmenším o velkoplošná chráněná území provádí nejen podle plánů péče (jako u nás zpravidla desetiletých), ale především na základě každoročně schvalovaných pracovních (nikoli formálních a alibistických) plánů s konkrétním rozpočtem a jeho zdůvodněním. Nestálo by to za inspiraci?

ZÁVĚR

Kdo čekal pouhé lingvistické pojednání, je nyní možná zklamán. Takový text by možná zaplnil srovnatelný prostor, avšak poslání tohoto časopisu je poněkud jiné, a proto tento článek nemá být jen čtením pro ukrácení dlouhé chvíle. V České republice dnes „chráníme“ téměř 2600 zvláště chráněných území, pravděpodobně největší počet ZCHÚ na hlavu na světě. „Chráníme“ stovky druhů rostlin a živočichů, z nichž mnohé pozná jen několik specialistů. V rámci obecné ochrany přírody „chráníme“ jako významné krajinné prvky i všech 20 tisíc našich rybníků, což je v přepočtu na hlavu opět pravděpodobně světový primát. Do „ochrany“ investujeme stamiliony ročně (a při zahrnutí nákladů na atypické objekty na liniových dopravních stavbách ještě daleko více). Ale co vlastně v rámci ochrany přírody doopravdy *děláme* pro naši přírodu a zachování jejích hodnot? Nenastal již konečně čas říci si, co chceme, co z toho je skutečně potřebné a co reálné, a kolik z toho doopravdy dosahujeme? Nacházení odpovědí na tyto otázky bude pravděpodobně trvat dlouho a bude možné jedině na základě otevřené diskuse. Ta je u nás zatím v počátcích. Dočkáme se toho, že se diskuse mezi ochranáři ze setkání Fóra ochrany přírody přenesou i do běžného „ochranářského“ života a že postupně ovlivní i praxi a nakonec i legislativu? Pokud ano, a já v to doufám, předpokladem pro to, abychom se mohli domluvit, je, že si budeme rozumět. Pro to se ale musíme naučit správně mluvit. Věk už na to máme...

³ V této souvislosti stojí za zmínku i pojem „konzervační přístup“, který v češtině běžně používáme, aniž bychom chápali jeho původ a pravděpodobně často i jeho skutečný význam. Do našeho jazyka se dostal již nejméně před 50 lety a já jsem si téměř jist, že za tím byla chabá znalost angličtiny a naprosté nepochopení významu slova „conservation“. V češtině totiž spojení „konzervační přístup“ používáme přesně pro opak významu „conservation approach“ – tedy pro onen typ „ochrany“, kdy daný fenomén prohlásíme za chráněný a už si ho dále nevšímáme – což odpovídá českému pojetí „zakonzervování“ stávajícího stavu. „Konzervační přístup“ v češtině tedy představuje typickou „protection“ nebo spíše „preservation“, zatímco původní pojem v angličtině měl a má význam zcela opačný – aktivní péči o daný fenomén. K podobné významové záměně pojmů došlo relativně nedávno i v resortu zemědělství, který prosadil zákon č. 148/2003 Sb., o konzervaci a využívání genetických zdrojů rostlin a mikroorganismů významných pro výživu a zemědělství, kde „konzervaci“ je myšlena aktivní péče o genetické zdroje, ovšem nesprávný překlad do češtiny vedl k tomu, že sémantický význam českého textu zákona je v naprostém rozporu s jeho skutečnými cíli.